

DZIAŁANIA WŁADZ KOMUNISTYCZNYCH WOBEK KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W POWIECIE PŁOCKIM W LATACH 1945-1956 (WYBRANE ASPEKTY). CZĘŚĆ I

Abstrakt

Niniejszy artykuł przedstawia działania jakie prowadziły władze komunistyczne przeciwko Kościołowi katolickiemu na terenie powiatu płockiego w latach 1945-1956. W artykule szczególny nacisk położono na scharakteryzowanie roli aparatu bezpieczeństwa w walce z Kościołem katolickim. Totalitarny reżim komunistyczny podejmował działania mające na celu usunięcie Kościoła z przestrzeni publicznej. Pomimo stosowania różnych działań represyjnych, Kościół katolicki przetrwał ten trudny okres i wyszedł zwycięsko ze zmagania z systemem komunistycznym.

Słowa kluczowe: relacje państwo-Kościół katolicki, stalinizm, powiat płocki, Płock

Kościół katolicki w Polsce po zakończeniu II wojny światowej, w okresie istnienia totalitarnego reżimu komunistycznego został poddany kolejnej, trudnej próbie. Był on narażony na różnego rodzaju represje i formy zwalczania ze strony ówczesnych władz państwowych. Kościół katolicki stanowił dla narodu polskiego ostoję tradycyjnych i duchowych wartości¹.

Diecezja płocka Kościoła rzymskokatolickiego w wyniku wojny w latach 1939–1945 poniosła bardzo duże straty osobowe spośród duchowieństwa, jak i ogromne straty materialne związane ze zniszczeniem kościołów. Według ustaleń księdza prof. Michała Mariana Grzybowskiego, śmierć wskutek II wojny światowej poniosło łącznie 117 kapłanów diecezjalnych, w tym dwóch biskupów płockich: arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski, ordynariusz diecezji i biskup Leon Wetmański, sufragan diecezji². Oprócz tego straty osobowe dotknęły również zakony oraz zgromadzenia zakonne męskie i żeńskie z terenu diecezji płockiej.

¹ Podstawowa literatura naukowa dot. dziejów Kościoła katolickiego w okresie istnienia komunizmu w Polsce i relacji między Kościołem katolickim a państwem zob. m.in.: A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce 1945–1989*, Kraków 2003; B. Fijałkowska, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1-2, Olsztyn 1999–2001; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2007*, Poznań 2009; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003; J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997.

² M.M. Grzybowski, *Martyrologium duchowieństwa diecezji płockiej w latach II wojny światowej 1939–1945*, Włocławek-Płock 2002, s. 429-432.

W dużej skali straty osobowe i materialne Kościoła katolickiego dotyczyły także terenu powiatu płockiego, którego większość księży została aresztowana przez okupanta niemieckiego i zginęła w obozach koncentracyjnych, a znaczna część kościołów została zniszczona, uszkodzona lub zamknięta³.

I. Struktura Kościoła katolickiego na terenie powiatu płockiego

Po zakończeniu II wojny światowej w analizowanym okresie na terenie powiatu płockiego były położone następujące parafie, które wchodziły w skład dekanatu płockiego Kościoła katolickiego: Biała, Bielsk, Bonisław, Brwilno, Ciachcin, Imielnica, Miszewo Murowane, Miszewo Strzałkowskie, Płock – św. Bartłomieja, Płock – św. Stanisława, Płock-Radziwie, Proboszczewice, Radzanowo, Sikórz, Słupno, Starożreby, Święcieniec, Trzepowo, Woźniki i Zagroba. Oprócz wymienionych parafii na terenie powiatu płockiego znajdowały się cztery parafie należące do dekanatu dobrzyńskiego: Bądkowo, Rokicie, Siecień i Sobowo, dwie parafie należące do dekanatu płońskiego: Daniszewo i Góra, parafie należące do dekanatu raciańskiego: Drobin, Łęg, Rogotwórska i Słupia oraz parafie z dekanatu wyszogrodzkiego: Blichowo, Bodzanów, Bulkowo, Kobylniki, Łętowo, Orszymowo, Pilichowo, Rębowo, Wyszogród

³ *Materiały do dziejów diecezji płockiej z lat okupacji 1939–1945*, przygot. do druku i oprac. M.M. Grzybowski, Płock 2005, s. 199-212, 272-281, 344-360.

i Zakrzewo⁴. Łącznie na terenie powiatu płockiego znajdowało się 40 parafii. W Płocku, który był stolicą diecezji mieściły się bardzo ważne instytucje diecezjalne takie, jak: Kuria Biskupia, Wyższe Seminarium Duchowne (WSD), Niższe Seminarium Duchowne (NSD), Zarząd Związku Diecezjalnego „Caritas”. Na terenie powiatu płockiego istniały również następujące zakony oraz zgromadzenia zakonne męskie i żeńskie: Zakon OO. Franciszkanów w Wyszogrodzie, Towarzystwo Św. Franciszka Salezego (Salezianie) w Płocku, Zgromadzenie Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia w Płocku i Białej, Zgromadzenie Sióstr Męki Pana Naszego Jezusa Chrystusa (Pasjonistki) w Płocku i Staroźrebach oraz Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia Św. Wincentego a Paulo (Szarytki) w Płocku. Placówki te z chwilą zakończenia wojny od razu wznowiły lub też uaktywniły swą działalność⁵.

II. Komunistyczny aparat bezpieczeństwa a Kościół katolicki

Postrzeganie przez komunistów Kościoła katolickiego w Polsce jako instytucji wrogiej wyrażało się w prowadzeniu przez władze państwowe określonej polityki wobec niego, która miała na celu przede wszystkim zwalczanie go poprzez zastosowanie różnych metod i form, jego działalności duszpasterskiej, społecznej, czy charytatywnej. Głównym narzędziem państwa komunistycznego, który służył do zwalczania Kościoła katolickiego był aparat bezpieczeństwa.

Na terenie powiatu płockiego organem państwowym, który zajmował się m.in. rozpracowywaniem i zwalczaniem Kościoła był Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) w Płocku, którego proces organizowania rozpoczął się już pod koniec stycznia 1945 r.⁶ Na mocy rozkazu ministra bezpieczeństwa publicznego Stanisława Radkiewicza z 27 listopada 1945 r. tworzono wydziały V w Wojewódzkich Urzędach Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP), którym podlegały sprawy wyznaniowe (Kościółem katolickim zajmowały się sekcje V tychże wydziałów) oraz referaty V w Powiatowych Urzędach Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1945–1953, które były odpowiedzialne za inwigilowanie i zwalczanie Kościoła katolickiego. Bezpośredni nadzór nad

⁴ *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji płockiej na rok 1951*, „Miesięcznik Pasterski Płocki” (dalej: MPP) 1951, nr 7-8, s. 54, 58-59, 62, 65-66.

⁵ Tamże, s. 73, 74; M.M. Grzybowski, *Kościół katolicki w Płocku 1793–2003*, Płock 2004, s. 100.

⁶ J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki. Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Płocku 1945–1956*, Warszawa 2007, s. 17.

działalnością wymierzoną przeciwko Kościołowi w PUBP pełnili ich kierownicy⁷. Kolejnymi kierownikami i szefami PUBP/PUdsBP w Płocku w latach 1945-1956 byli: Tadeusz Konopka (10 II 1945 – 1 IV 1946), Antoni Łuczak (4 I – 23 IV 1946), Stefan Gołębiowski (1 IV 1946 – 31 VIII 1948), Eugeniusz Serwiński (1 IX 1948 – 15 VIII 1950), Mieczysław Zarembo (15 VIII 1950 – 1 V 1952), Jan Pęski (1 V 1952 – 1 IX 1955) i Władysław Muszyński (od 1 XII 1955 do końca 1956 r.)⁸.

Działania związane ze zwalczaniem Kościoła i innych związków wyznaniowych na terenie województwa warszawskiego, w tym również powiatu płockiego prowadził Wydział V WUBP w Warszawie (do stycznia 1953 r.). Od jesieni 1945 do stycznia 1953 r. walkę z Kościołem w skali ogólnokrajowej koordynował Departament V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP), od stycznia 1953 do grudnia 1954 r. Departament XI MBP (w WUBP wydziały XI, w PUBP odpowiednie referaty), a od grudnia 1954 do listopada 1956 roku Departament VI Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego (w WUdsBP wydziały VI, w PUdsBP referaty VI)⁹.

1. Inwigilacja i postawy duchowieństwa w świetle sprawozdań i raportów UB oraz władz administracyjnych

18 sierpnia 1946 r. funkcjonariusze płockiej bezpieki wraz z bojówką PPR i funkcjonariuszami MO zaatakowali uczestników zjazdu Polskiego Stronnictwa Ludowego, który odbywał się w kościele p.w. św. Stanisława Kostki w Płocku. W wyniku najścia, wielu zgromadzonych aktywistów i sympatyków stronnictwa Stanisława Mikołajczyka zostało pobitych oraz zniszczono kilka sztandarów zarządów powiatowych PSL z Mazowsza¹⁰.

W sprawozdaniach i raportach PUBP w Płocku jedna z pierwszych wzmianek o duchowieństwie katolickim pojawiła się w lutym 1947 r. z donosu od agenta o pseudonimie „Płot” w związku z pogrzebem Alicji Boguckiej w czasie, którego ks. Kazimierz

⁷ A. Dziurok, *Wstęp [w:] Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004, s. 21; J. Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Wybrane struktury (1944–1953)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989” 2006, nr 1(3), s. 121.

⁸ J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki...*, s. 165-171; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1, 1944-1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 446-447.

⁹ A. Dziurok, *Wstęp...*, s. 21-23.

¹⁰ Szerzej na ten temat: M. Żuławnik, *Zakrwawione sztandary. Zjazd Polskiego Stronnictwa Ludowego w Płocku 18 sierpnia 1946 r.*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2016, t. 8, s. 115-123.

Gwiazda miał powiedzieć: *Jeszcze roku nie jestem a już jest piąty pogrzeb zabójczy. To nie jest pogrzeb parafii Sobowo – to pogrzeb całej Polski. Gdy kładziemy się spać, nikt nie wie czy rano wstaniemy, zwrócił się do ołtarza i wołał o sprawiedliwość do Boga*¹¹.

Kościół katolicki w pow. płockim znalazł się w stałym zainteresowaniu płockiej bezpieki począwszy od czerwca 1947 r., kiedy to jej funkcjonariusze zaczęli systematycznie odnotowywać wszelkie fakty i wypowiedzi duchownych katolickich, które uznawali za wrogie wobec istniejącego ustroju politycznego.

W ramach inwigilacji duchowieństwa przedmiotem szczególnego zainteresowania ze strony Urzędu Bezpieczeństwa były wygłaszane przez księży kazania w czasie trwania mszy świętych. W czerwcu i lipcu 1947 r. płocka bezpieka uznała za wrogie wobec istniejącego systemu komunistycznego treści kazań wygłoszonych przez ks. Stanisława Józefowskiego, proboszcza parafii Zakrzewo i kościoła filialnego w Kępie Polskiej, gm. Miszewo Murowane oraz ks. Wiktora Kryweńczuka, administratora parafii Święcieniec¹². Ksiądz Wiktor Kryweńczuk miał w dniu 15 lipca 1947 r. porównać *Rząd z grzybami muchomorami, [...] które są obecnym ustrojem, a który to prowadzi do nędzy i ucisku*. Natomiast ks. Józefowski miał stwierdzić, że *dziś do Sejmu Ustawodawczego są wybrani ludzie nieodpowiedni, tacy co nie wierzą w Boga, że w Polsce nie może być komunizm. Polska jest chrześcijańska i kościół musi zwyciężyć, ponieważ Ojciec św. dyktuje prawo i prowadzi do zwycięstwa*¹³. Skutkiem wygłoszenia tych homilii przez obydwu kapłanów, w których padły powyższe słowa były przesłuchania przez funkcjonariuszy Referatu V PUBP w Płocku osób, które były ich świadkami. Materiały z tychże przesłuchań zostały przekazane do dyspozycji WUBP w Warszawie w celu operacyjnego ich wykorzystania¹⁴.

W drugiej połowie 1947 r. funkcjonariusze

Referatu V PUBP w Płocku podjęli działania, których efektem było rozwiązanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży na terenie parafii Bodzanów oraz przeprowadzenie rozmowy z komendantem Hufca ZHP, by odizolował się wraz z organizacją od duchowieństwa i żeby harcerze zaprzestali udziału w uroczystościach religijnych¹⁵.

W listopadzie 1947 r. w trakcie wygłaszanych kazań księża w parafiach Płock-Radziwie, Stanisławówka oraz Sikórz stwierdzili, że rząd usuwa naukę religii ze szkół, a wiarę z urzędów i że władzę sprawują osoby niewierzące w Boga¹⁶.

Kolejnymi działaniami płockiej bezpieki skierowanymi przeciwko duchowieństwu w związku z wygłaszanymi kazaniem było zbieranie materiałów pod koniec 1947 r. na księdza Zdzisława Piechnę i organistę parafii Płock-Radziwie w celu rozpracowania księdza Aleksandra Strużyńskiego, proboszcza tejże parafii, który to miał występować przeciwko istniejącemu ustrojowi¹⁷. W marcu 1948 r. ks. Józef Batorów, proboszcz parafii Blichowo powiedział w trakcie wygłaszanego kazania, że *komunizm i socjalizm pozbawia ludzi własności a potem chce wydrzeć wiarę z serca ludzi*¹⁸.

14 lutego 1949 r. funkcjonariusze PUBP z Płocka zatrzymali ks. Jerzego Dąbrowskiego, proboszcza parafii Sobowo, któremu postawiono zarzut współpracy z oddziałem antykomunistycznego podziemia zbrojnego Narodowego Zjednoczenia Wojskowego. W dniu 22 lutego tegoż roku do PUBP w Płocku wpłynęła prośba parafian o zwolnienie księdza z aresztu podpisana przez 204 mieszkańców parafii Sobowo wśród, których znaleźli się m.in. członkowie PZPR i SL¹⁹.

5 sierpnia 1949 r. rząd wydał „Dekret o ochronie wolności sumienia i wyznania”. Zawarte w tym

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 XI do dn. 1 XII 1947 r., Płock 1 XII 1947 r., s. 296.

¹⁷ Tamże, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 30 XI do dn. 31 XII 1947 r., Płock 31 XII 1947 r., s. 301.

¹⁸ Tamże, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 III do dn. 1 IV 1948 r., Płock 1 IV 1948 r., s. 319.

¹⁹ Tamże, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 31 I do dn. 28 II 1949 r., Płock 24 II 1949 r., s. 445; Ks. Jerzy Dąbrowski został skazany przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie w dniu 28 VIII 1950 r. na karę 8 lat więzienia oraz utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres 4 lat i przepadek całego mienia na rzecz Skarbu Państwa. Z więzienia w Rawiczu został zwolniony 22 VII 1953 r. Zob.: W. Graczyk, J. Pawłowicz, *Dąbrowski Jerzy (1908–1982), kapłan diecezji płockiej*, [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, t. 2, red. J. Myszor, Warszawa 2003, s. 52-54; J. Pawłowicz, *Chwała Bohaterom! Mieszkańcy Mazowsza Zachodnio-Północnego sądowni przez Wojskowe Sądy Rejonowe 1946-1955*, Warszawa 2003, s. 85.

¹¹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), 0206/124/CD/1, Raport dekadowy szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 18 II do dn. 28 II 1947 r., Płock 28 II 1947 r., s. 193.

¹² Tamże, Raport dekadowy szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 8 VI do dn. 18 VI 1947 r., Płock 18 VI 1947 r., s. 238; Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 18 VII do dn. 28 VII 1947 r., Płock 27 VII 1947 r., s. 254; W dokumentach i opracowaniach są podawane różne formy nazwiska księdza Kryweńczuka: Kryweńczyk, Krywińczuk, Krywienczyk, Krzywenczuk, Krzywieńczuk.

¹³ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 18 VII do dn. 28 VII 1947 r., s. 254.

¹⁴ Tamże, Sprawozdanie Referatu V PUBP w Płocku za okres od dn. 15 VIII do dn. 15 XI 1947 r., Płock 17 XI 1947 r., s. 266.

dokumencie przepisy faktycznie były wykorzystywane przez różne organy władzy państwowej do utrudniania działalności Kościołowi oraz stosowania represji wobec duchowieństwa i osób świeckich. W związku z wydaniem tego aktu prawnego władze komunistyczne wzywały księży do urzędów w celu odczytania im treści tego dekretu, gdzie często żądano od nich złożenia podpisu, który miał oznaczać podporządkowanie się jego przepisom²⁰. Takie działania również zostały podjęte przez UB wobec księży z pow. plockiego. W sprawozdaniu PUBP w Płocku za sierpień 1949 r. stwierdzono, że w związku z wydaną ekskomuniką przez papieża i dekretem wydanym przez rząd starosta powiatowy i grodzki w obecności naszego pracownika jako protokolanta przeprowadził rozmowy ze wszystkimi proboszczami parafii w celu zapoznania ich z treścią dekretu. Na ogólną liczbę trzydziestu sześciu, z którymi rozmawiano, trzech ustosunkowało się całkowicie wrogo, jak ks. Aleksander Strużyński – proboszcz w Radziwiu, ks. Krywieńczuk Wiktor z parafii Święcieniec i ks. Fronczak Roman – prefekt i administrator z kościoła poddominikańskiego. Wyżej wymienieni starali się swymi wypowiedziami przekreślić dekret i wynajdywali różne wykręty, ażeby dekret ominąć. Reszta księży dekret przyjęła przychylnie bądź to biernie²¹.

Latem 1949 r. Urząd Bezpieczeństwa w Płocku stwierdzał, że duchowieństwo działało aktywniej i w czasie odbywających się rekolekcji dla organizmów ks. Czesław Pacuszka zaatakował ostro naszą władzę, nawoływał do mocnej walki, dał nastawienie by rozbić ZMP, skupiać młodzież przy chórach²².

Na początku września 1949 r. informator UB „Szerszeń” donosił bezpiece, że na konferencji dekanalnej dekanatu wyszogrodzkiego, na której omawiane były sprawy nauczania religii w szkołach, ks. Głowacki wydał polecenie, aby księża dotarli do każdej szkoły i uczyli w nich religii. Z kolei inny informator UB o ps. „Lampart” podawał, że ksiądz Jan Błaszczak, proboszcz parafii Orszymowo w czasie kazania z ambony głosił by wierni nie czytali prasy, gdyż zawiera ona nieprawdę i jest bezbożna. Po tej wypowiedzi funkcjonariusze PUBP w Płocku postanowili wezwać księdza Błaszczaka i przeprowadzić z nim rozmowę ostrzegawczą²³. W listopadzie 1949 r. zanotowano, że proboszcz parafii Rokicie

i Siecień, ks. Marian Cichocki po odczytaniu liście biskupa powiedział, że *ustrój w ZSRR prowadzi do głodu i nędzy, jak również naszą gospodarkę zespołową*, a wymieniony wyżej ks. Józef Batóg stwierdził, że *ludzie do partii mają czas chodzić a do kościoła to nie i że ten ustrój jest przejściowy i to się niedługo skończy*²⁴.

W dniu 6 września 1949 r. z Płocka wyruszyła coroczna pielgrzymka do sanktuarium do Skępego, w której uczestniczyło 940 osób. 8 września pielgrzymów przywitał biskup Zakrzewski, który odprawił mszę świętą. Bezpieka nie zanotowała w trakcie trwania pielgrzymki żadnych wrogich wystąpień²⁵.

Jedną z form represji stosowaną przez komunistów wobec Kościoła katolickiego w Polsce było podnoszenie wymiaru podatków względem duchownych. W sprawozdaniu za przełom grudnia 1949 i stycznia 1950 r. czytamy, że PUBP w Płocku wpłynął poprzez Referat Społeczno-Polityczny i Starostę Powiatowego na podniesienie podatku przez Urząd Skarbowy następującym księżom: ks. Janowi Błaszczakowi, ks. Józefowi Mołędzie, ks. Piotrowi Jankowskiemu, ks. Wiktorowi Krywieńczukowi, ks. Anastazemu Rutkowskiemu i ks. Ignacemu Kryńskiemu. Zwiększenie wymiaru podatku PUBP w Płocku uzasadniał tym, iż księża ci byli wrogami istniejącego ustroju²⁶.

Na przełomie lat 1949/1950 władze komunistyczne w Polsce na czele z aparatem bezpieczeństwa rozpoczęły proces organizowania tzw. ruchu „księży-patriotów”, formacji duchownych katolickich, którego głównym celem było rozbięcie Kościoła katolickiego od wewnątrz i podporządkowanie go państwu komunistycznemu. Duchowni należący do tego ruchu w różnych formach współpracowali z „władzą ludową”. Księża z diecezji plockiej oraz całego województwa warszawskiego, działający w tym ruchu należeli do Okręgowej Komisji Księża przy ZBoWiD w Warszawie. Ruch ten istniał do momentu rozwiązania go w 1955 r. Z terenu powiatu plockiego członkami tej organizacji byli następujący księża: ks. Wacław Kawecki, administrator parafii Trzepowo; ks. Marian Kubal, proboszcz parafii Zagroba; ks. Adam Szymański, proboszcz parafii Rogotwórski; ks. Ludwik Ostaszewski, proboszcz parafii Ciachcin i ks. Jerzy Dąbrowski, proboszcz parafii Sobowo²⁷.

²⁴ Tamże, Sprawozdanie miesięczne szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 28 X do dn. 28 XI 1949 r., Płock XI 1949 r., s. 597.

²⁵ J. Pawłowicz, *Ludzie plockiej bezpieki...*, s. 96.

²⁶ AIPN, 0206/125,CD/1, Sprawozdanie miesięczne szefa PUBP w Płocku od dn. 18 XII 1949 r. do dn. 28 I 1950 r., Płock 28 I 1950 r., s. 24.

²⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Główna Komisja Księża przy ZBoWiD. Okręgowa Komisja Księża w

²⁰ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół...*, s. 43-44.

²¹ Cyt. za: J. Pawłowicz, *Ludzie plockiej bezpieki...*, s. 95.

²² AIPN, 0206/124/CD/1, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 28 VII do dn. 28 VIII 1949 r., Płock 27 VIII 1949 r., s. 522.

²³ Tamże, Raport szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 29 VIII do dn. 29 IX 1949 r., Płock 29 IX 1949 r., s. 547.

Władze komunistyczne w powojennej Polsce całkowicie zakazywały obchodzenia świąt narodowych i państwowych ustanowionych przez władze II Rzeczypospolitej, w związku z czym aparat bezpieczeństwa i jego agentura obserwowały postawy duchowieństwa i wiernych w dniach, kiedy one przypadają. 15 sierpnia 1950 r. ksiądz Bronisław Lutyński, administrator parafii Słupno jako jedyny spośród kaptanów w powiecie płockim nawiązał do „Cudu nad Wisłą” komentując, że wydarzenie to uratowało ojczyznę przed napaścią wroga²⁸. W październiku 1951 r. ks. Stanisław Józefowski w czasie rozmowy z kierownikiem szkoły w Chylinie, gm. Miszewo Murowane wypowiedział się, że duchowieństwo polskie nie dopuści, by w Polsce zapanował duch marksistowski²⁹.

Po podpisaniu porozumienia między Rządem RP a Episkopatem Polski w kwietniu 1950 r., władze komunistyczne chciały sprawdzić stopień uległości Kościoła katolickiego wobec ich działań poprzez akcję zbierania w społeczeństwie podpisów pod tzw. Apielem Sztokholmskim, który miał antyamerykański i prosowiecki charakter. Władzom szczególnie zależało na podpisach duchowieństwa, gdyż podpisy proboszczów przełamywały opór większości wiernych do udziału w akcji „pokojujowej”, która miała wyraźnie dwuznaczne tło, miała być formą poparcia dla polityki komunistów w Polsce. Episkopat Polski odmówił poparcia apelu, uzasadniając to apolitycznością Kościoła³⁰.

W trakcie trwania akcji zbierania podpisów pod Apielem Sztokholmskim w 1950 r. z terenu powiatu płockiego nie podpisało go czterech proboszczów, biskup Tadeusz Paweł Zakrzewski, ks. infułat Stanisław Figielski, część księży z Seminarium Duchownego oraz zakony Pasjonistek i Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia z Zakładu „Anioła Stróża”. Według informatora UB o ps. „Watykan” przyczyną niepodpisania apelu przez część duchowieństwa i zakonów na terenie pow. płockiego była postawa biskupa Zakrzewskiego i Kurii Diecezjalnej. W czasie objazdu parafii bp Zakrzewski w rozmowie na ten temat oświadczył, że apelu pokoju nie podpisze i życzy sobie, by nie podpisywali go inni duchowni, gdyż jest to akt polityczny³¹.

Warszawie, sygn. 265, k. 65-66.

²⁸ AIPN, 0206/125/CD/1, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 VIII do dn. 1 IX 1950 r., Płock 1 IX 1950 r., s. 85.

²⁹ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 X do dn. 31 X 1951 r., Płock 31 X 1951 r., s. 305.

³⁰ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół...*, dz. cyt., s. 58-59.

³¹ AIPN, 0206/125/CD/1, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 10 VI do dn. 1 VII 1950 r., Płock

10 maja 1951 r. w Warszawie odbył się zjazd księży zorganizowany przez Wojewódzki Komitet Obrońców Pokoju, w którym uczestniczyło 10 księży z pow. płockiego. Po jego zakończeniu miała miejsce „Akcja Narodowego Plebiscytu Pokoju” w trakcie, której zbierano kolejne podpisy w sprawie poparcia apelu Światowej Rady Pokoju. W czasie trwania tegoż plebiscytu na terenie pow. płockiego trzech księży: Marian Kubal, Józef Tatko i Adam Szymański aktywnie udzielali się w niej *chodząc po gromadach i przekonywując opornych do podpisywania jako agitatorzy*. Opozycyjną postawę wobec akcji zbierania podpisów przyjął ks. Józef Molęda, administrator parafii Bonisław oraz pewien kaptan, który na kazaniu do alumnów Seminarium Duchownego powiedział, że *gotąbka pokoju marksści przywłaszczili od kościoła, który od wieków był symbolem pokoju duchowego, ale to nic bo my ich i tak pokonamy, lub to, że kościół ma papieża i czterech ewangelistów, a marksści mają też swych jak: Marks, Engels, Lenin i Stalin*³².

W pierwszej połowie lat 50. komuniści w szczególności naciskali na polską wieś i jej mieszkańców, aby wywiązywali się z tzw. obowiązkowych dostaw na rzecz państwa. W związku z tym władze partyjno-rządowe prowadziły szeroko zakrojoną akcję propagandową, która miała temu służyć. Starano się przy tym wpływać również na duchowieństwo, żeby zachęcało chłopów w czasie wygłaszanych kazań do wywiązywania się z tych nakazów władzy. W sprawozdaniu PUBP w Płocku z dn. 3 grudnia 1951 r. czytamy, że *większość [księży – przyp. M.C.] w ogóle tematów tych nie poruszała, a niektórzy mimo naszych przekonań odmówili jak na przykład ks. Bronowski z parafii Daniszewo oznajmił, że Planowy skup zboża dlatego idzie źle, gdyż dużo się obiecuje, a nic się nie robi [...]*³³.

Jednym z głównych tematów, który dominował w propagandzie władz komunistycznych w Polsce w pierwszej połowie 1952 r. była sprawa uchwalonego projektu nowej konstytucji. W sprawozdaniu z początku marca 1952 r. PUBP w Płocku określał, że duchowieństwo na terenie powiatu nie występowało przeciwko projektowi konstytucji za wyjątkiem ks. Franciszka Morawskiego (proboszcza parafii Proboszczewice) oraz ks. Jana Błaszczaka (proboszcza parafii Orszymowo), którzy stwierdzili, że *najlepsza konstytucja to 10 przykazań bożych*³⁴. Natomiast

4 VII 1950 r., s. 68.

³² Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 2 V do dn. 2 VI 1951 r., Płock 2 VI 1951 r., s. 208.

³³ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 XI do dn. 3 XII 1951 r., Płock 3 XII 1951 r., s. 332.

³⁴ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 3 II do dn. 3 III 1952 r., Płock 2 III 1952 r., s. 413.

3 marca 1952 r. odbyła się konferencja dekanalna dekanatu plockiego w trakcie której, jak podawał informator ps. „Orzeł”, ksiądz Stanisław Figielski jako przewodniczący zebrania zadał pytanie zgromadzonym księżom, czy mają jakieś poprawki do konstytucji. Gdy nikt nie zabrał głosu na postawiony problem ks. Figielski udzielił zebranych księżom wytycznych, które zakładały, że jeżeli ktoś będzie zadawał pytania odnośnie poprawek do konstytucji to żeby duchowni odpowiedzieli, że sprawa ta została już określona w liście Episkopatu Polski do rządu. W czasie konferencji polecono również księżom, aby na zaproszenie władz terenowych na zebrania dyskusyjne dotyczące projektu konstytucji udawali się, ale nie zabierali głosu w dyskusji³⁵.

9 lutego 1953 r. Rada Państwa PRL wydała „Dekret o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych”, który dotyczył wszystkich funkcji od wikarego do biskupa i faktycznie oznaczał podporządkowanie Kościoła państwu i utratę jego niezależności jako podmiotu w sferze życia publicznego³⁶. Władze komunistyczne po wydaniu tego dekretu rozpoczęły tzw. ankietyzację kleru, która miała na celu określenie postawy ideowo-politycznej i sporządzenie charakterystyki danego księdza. Zajmowały się tym Referaty ds. Wyznań przy Prezydiach Powiatowych Rad Narodowych oraz Wydziały ds. Wyznań przy Prezydiach Wojewódzkich Rad Narodowych. W województwie warszawskim takie ankiety i charakterystyki tworzono m.in. w latach 1950–1956. Według danych z tych lat na 30 księży pracujących w powiecie plockim, którym sporządzono charakterystyki 12 zaliczono do księży „pozytywnych”, kolejnych 12 do „wrogich” i sześciu do „obojętnych”. Do księży „pozytywnych” władze komunistyczne zaliczały: profesorów Seminarium Duchownego w Płocku, ks. Romana Berlińskiego, ks. Józefa Góralskiego, ks. Wacława Kaweckiego, ks. Ignacego Marciniaka; a także ks. Jana Jeża, spowiednika alumnów plockiego seminarium; ks. Piotra Konteckiego, sędziego Sądu Biskupiego i administratora parafii Bodzanów; ks. Mariana Okólskiego, kanonika bazyliki plockiej i dziekana przasnyskiego; ks. Czesława Pacuszkę, notariusza Sądu Biskupiego i prof. Seminarium Duchownego w Płocku; ks. Leona Pomaskiego, prof. Seminarium Duchownego, wizytatora nauki religii i radnego MRN w Płocku; ks. Kazimierza Starościńskiego, administratora parafii w Białej i prof. Seminarium Duchownego w Płocku; ks. Edmunda

W sprawozdaniu występuje zniekształcone nazwisko ks. Franciszka Morawskiego. Zamiast Morawski występuje Murawski.

³⁵ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 3 III do dn. 3 IV 1952 r., Płock 2 IV 1952 r., s. 433.

³⁶ J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego...*, dz. cyt., s. 134.

Szewczaka, wicerektora Seminarium Duchownego w Płocku oraz ks. Seweryna Wyczałkowskiego, prof. Seminarium Duchownego i radnego MRN w Płocku³⁷.

Do księży „wrogich” klasyfikowanych przez komunistów jako tzw. reakcyjny kler katolicki, zaliczono następujących kapłanów: ks. Józefa Błaszczaka, dziekana dekanatu wyszogrodzkiego i proboszcza parafii Orszymowo; ks. Władysława Celmerowskiego, notariusza Sądu Biskupiego w Płocku; ks. Jana Cichosza, salezjanina i katechetę gimnazjalnego w Płocku; ks. Romana Fronczaka, rektora kościoła św. Dominika w Płocku, kustosza kapituły katedry i członka Komisji Duszpasterskiej w Płocku; ks. Józefa Fydryszewskiego, dziekana dekanatu wyszkowskiego i członka Rady Administracyjnej w plockiej Kurii Diecezjalnej; ks. Kazimierza Głąbka, salezjanina i prefekta nauki religii w Płocku; ks. Feliksa Godlewskiego, proboszcza w Drobinie; ks. Wacława Jezuska, rektora Seminarium Duchownego i sędziego Sądu Biskupiego w Płocku; ks. A. Norwę, prefekta nauki religii; ks. Zdzisława Piechnę, kanclerza kurii, prof. Seminarium Duchownego, wikariusza generalnego i notariusza Sądu Biskupiego w Płocku; ks. Stefana Zaleskiego, notariusza kurii oraz ks. Romualda Zawistowskiego, prokuratora Seminarium Duchownego w Płocku³⁸.

Według oceny władz państwowych do księży „obojętnych” wobec istniejącego systemu politycznego należeli tacy kapłani, jak: ks. Konrad Gąsiorowski, prof. Seminarium Duchownego i członek Sądu Biskupiego w Płocku; ks. Jan Gołaszewski, prof. Seminarium Duchownego w Płocku; ks. Jan Radomski, prof. Seminarium Duchownego w Płocku; ks. Kazimierz Targowski, prokurator Kurii Diecezjalnej w Płocku; ks. Stanisław Tenderenda, dziekan dekanatu mławskiego i sędzia kapituły plockiej, który wcześniej był uważany za „wroga ustroju” oraz ks. Jan Wosiński, ojciec duchowny w plockich seminariach³⁹.

W marcu 1954 r. odbył się II Zjazd PZPR. Według informatora plockiej bezpieki o ps. „Orzeł” duchowieństwo interesowało się tym wydarzeniem i spodziewało się poważnych zmian w gospodarce oraz w reorganizacji rad narodowych⁴⁰. Z kolei w listopadzie 1954 r. miały miejsce „wybory” do rad narodowych. Według informacji PUBP w Płocku, biskup Tadeusz Zakrzewski, ordynariusz diecezji plockiej

³⁷ J. Stefaniak, *Postawy duchowieństwa w powiecie plockim w latach apogeum stalinizmu (1948–1953) w ocenie władz państwowych*, „Notatki Płockie” 1999, nr 4, s. 37.

³⁸ Tamże, s. 37–38.

³⁹ Tamże, s. 38.

⁴⁰ AIPN, 0206/126/CD/1, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za miesiąc marzec 1954 r., Płock 3 IV 1954 r., s. 101.

zezwoił całemu duchowieństwu i alumnom WSD na wzięcie udziału w sprawdzeniu list wyborczych i w samych wyborach do rad narodowych. Jednocześnie stwierdzono, że część księży odniosła się negatywnie do tego wydarzenia, m.in. ks. Wacław Jezusek, rektor WSD w Płocku, który zabronił alumnom sprawdzenia list wyborczych, co następnie wpłynęło na duchowieństwo parafialne, które ograniczyło się jedynie do sprawdzenia list wyborczych oraz odmówiło udziału w zjeździe Frontu Narodowego w Warszawie. Podsumowując postawy duchowieństwa związane z wyborami do rad narodowych szef PUBP w Płocku stwierdzał: *Analizując powyższe należy stwierdzić, iż duchowieństwo stojące na wyższym szczeblu zaczyna coraz bardziej przejawiać nieprzychylną, a nawet wrogą postawę do polityki Rządu i akcji przeprowadzanych w naszym kraju*⁴¹.

Natomiast w trzecim kwartale 1955 r. płocki Urząd Bezpieczeństwa, tak oceniał działalność duchowieństwa w powiecie płockim:

Kler katolicki wszelkimi sposobami dąży do rozszerzania swoich wpływów na społeczeństwo, a szczególnie przyciągnięcie pod wpływy kościoła młodzieży szkolnej i pozaszkolnej. W tym celu Kuria wydała nieoficjalne zarządzenie do organizowania punktów nauczania religii i innych uroczystości, które sprzyjają do rozszerzenia wpływów na społeczeństwo. A o to kilka faktów wrogich wystąpień ze strony kleru katolickiego i osób z nimi powiązanych:

1/ Ks. Markuszewski Henryk z parafii Góra w sierpniu b.r. podczas wygłaszanych kazań piętnował tych ludzi, którzy w niedzielę pracowali przy żniwach. Głosił, że ci co pracują to nie walczą o pokój, bo w niedzielę pracują, a powinni przyjść do kościoła i modlić się o utrwalenie pokoju. O powyższym powiadomiono I-go Sekr. K.P. i spowodowanie przeprowadzenia z ks. Markuszewskim rozmowy z jednoczesnym uprzedzeniem go na przyszłość. Na pierwsze wezwanie do PPRN nie stawiał się, zaś na ponowne przybył przyrzekając, że więcej podobnie nie będzie występował.

2/ Ks. Kozłowski Jerzy z parafii Słupno starał się wszelkimi sposobami przyciągnąć pod wpływy kościoła młodzież z P. [Państwowego] D. [Domu] Dz. [Dziecka] w Słupnie. [...] namawiał do nieczytania książek z biblioteki P.D.D. Jak również ustalał nazwiska dzieci, które nie uczęszczały do kościoła, po czym indywidualnie

przeprowadzał z nimi rozmowy w celu wywarcia na nich presji i spowodowanie uczęszczania do kościoła. O powyższym powiadomiono I-go Sekr. K.P. Partii i spowodowano przeprowadzenia z ks. Kozłowskim przez Przewodniczącego PPRN rozmowy i uprzedzenia.

3/ Ks. Strużyński Aleksander z Radziwia zapieczętował na ulicy osoby, którzy nie brali ślubów kościelnych nakłaniając ich do tego [...] W powyższej sprawie powiadomiono Sekr. K.P. Partii. [...]

*Podobne fakty miały miejsce na innych terenach, co uwidacznia się, że kler oddziałuje na wrogię elementy w celu aktywizowania się*⁴².

Płocka bezpieka odnotowała również wypowiedzi księży związane ze śmiercią Bolesława Bieruta, I sekretarza KC PZPR w marcu 1956 r. I tak np. ks. Piotr Jankowski, proboszcz parafii Łęg powiedział do zebranej grupy chłopców, że *śmierć Bieruta jest zagadkowa, gdyż na XX Zjazd wyjechał zdrowy, natomiast po zakończeniu nagle zmarł i faktycznej prawdy będzie można dowiedzieć się w przyszłości*⁴³.

Władze komunistyczne bardzo negatywnie odnosiły się do organizowania przez Kościół uroczystości i pielgrzymek religijnych, utrudniając na różne sposoby ich przeprowadzenie lub nie wydając pozwoleń na ich zorganizowanie. W czasie trwającego święta Bożego Ciała w dniu 16 czerwca 1949 r. na budynku biskupa w Płocku oraz w Starożrebach zostały wywieszane flagi watykańskie. Wskutek działań funkcjonariuszy PUBP w Płocku w porozumieniu z władzami lokalnymi zastosowano sankcję karną w wysokości 50 tys. złotych oraz konfiskatę flag⁴⁴. Z kolei 8 września 1949 r. odbył się odpust w Koziebrodach, w którym udział wzięły także grupy wiernych z Łęga, Drobinia i Starożreb. W organizację uroczystości zaangażowali się nawet członkowie PZPR, w tym naczelnik Ochotniczej Straży Pożarnej w Drobinie, Mielczarek, który zachęcał strażaków do udziału w odpuscie. Aby zapobiec organizowaniu w przyszłości takich uroczystości religijnych funkcjonariusze UB przeprowadzili rozmowę z dyrekcją PKS, aby nie wynajmowała na nie autobusów. Z sekretarzem Komitetu Gminnego PZPR funkcjonariusze bezpieki ustalili, że Mielczarek jako *fanatyk religijny* zostanie pozbawiony członkostwa w PZPR i stanowiska

⁴² Tamże, Sprawozdanie PUdsBP w Płocku za III kwartał 1955 r., Płock 30 X 1955 r., s. 215-217.

⁴³ Tamże, Sprawozdanie PUdsBP w Płocku za I kwartał 1956 r., Płock 28 III 1956 r., s. 302.

⁴⁴ Tamże, 0206/124/CD/1, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 28 V do dn. 28 VI 1949 r., Płock 28 VI 1949 r., s. 493.

⁴¹ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za miesiąc listopad 1954 r., Płock 7 XII 1954 r., s. 171.

naczelnika straży⁴⁵. W kwietniu 1951 r. ks. Józef Manista, administrator parafii Święcieniec, nie otrzymał zezwolenia na przeprowadzenie misji od Referatu ds. Wyznań ze względu na to, że ksiądz ten był *wrogiem ustroju*, a misja ta miała odbyć się na terenie, gdzie istniała spółdzielnia produkcyjna⁴⁶.

Kilka miesięcy później płocka bezpieka podjęła czynności, które miały na celu uniemożliwienie pracownikom Państwowych Zakładów Młynarskich (PZM) w Płocku uczestniczenia w pielgrzymce do Skępego w powiecie lipnowskim. Podjęto działania, aby dyrekcja tego zakładu nie wydawała zwolnień pracownikom na czas trwania pielgrzymki. Działania bezpieki w tej sprawie zakończyły się niepowodzeniem, gdyż pracownicy PZM przejawiający chęć wzięcia udziału w pielgrzymce, zostali zwolnieni przez dyrekcję na czas jej trwania. Bezpieka odniosła natomiast sukces w innych zakładach, w których pracownicy nie uzyskali zwolnień na czas jej trwania. W pielgrzymce łącznie udział wzięło około 600 osób⁴⁷.

Organizowanie przez duchowieństwo pielgrzymek do Częstochowy budziło szczególne niezadowolenie władz komunistycznych. W sprawozdaniu za miesiąc sierpień 1953 r. szef PUBP w Płocku meldował szefowi WUBP w Warszawie: *Z przykładów widzimy, że kler poprzez organizowanie pielgrzymek stara się jak najwięcej zdobyć zaufania wśród społeczeństwa i tym samym swoją metodą wpływu prowadzić dalszą formę działania*⁴⁸. W sierpniu 1956 r. wielu księży z terenu pow. płockiego podjęło przygotowania do zorganizowania pielgrzymek do Częstochowy na uroczystości kościelne w związku z trzechsetną rocznicą Ślubów Jasnogórskich. Uroczystości te zostały zaplanowane na dzień 26 sierpnia 1956 r. PUdsBP w Płocku, mając informacje o organizowaniu pielgrzymek przez kapłanów powiadomił I Sekretarza Komitetu Powiatowego PZPR w Płocku. Władze komunistyczne odmawiały wydania pozwoleń na ich zorganizowanie. Następnie przewodniczący PPRN w celu uniemożliwienia zorganizowania tych pielgrzymek przeprowadził rozmowy z następującymi księżmi: ks. Piotrem Kolatorem z parafii Staroźreby, ks. Henrykiem Markuszewskim z parafii Góra, ks. Jerzym Dąbrowskim z parafii Zagroba, ks. Józefem Manistą z parafii Święcieniec, ks. Wincentym Bronowskim z parafii Daniszewo

o oraz ks. Aleksandrem Strużyńskim z parafii Płock-Radziwie. Wskutek nacisków wymienieni księża zrezygnowali z ich organizowania⁴⁹.

W drugiej połowie 1955 r. bezpieka zdecydowała się na prowadzenie bardziej dokładnych i regularnych działań związanych z inwigilacją duchowieństwa. 30 sierpnia 1955 roku funkcjonariusz Referatu VI PUdsBP w Płocku, ppor. Kazimierz Buraczyński postanowił założyć „teczkę zagadnieniową”, w której zbierano materiały dotyczące działalności duchowieństwa diecezjalnego z terenu powiatu płockiego. W uzasadnieniu postanowienia stwierdził: *świecki kler katolicki na terenie miasta i powiatu Płock od chwili powstania Polski Ludowej niejednokrotnie występował wrogo przeciwko władzy ludowej w różnych formach. Reakcyjny kler był duchowym przywódcą terrorystycznych band grasujących na terenie pow. płockiego, a bardzo często wykorzystywał ambonę do celów politycznych. Obecnie świecki reakcyjny kler katolicki i osoby z nimi powiązane wrogiej działalności nie zaprzestały, a coraz bardziej wzmagają ją w bardziej zakonspirowany sposób i niejednokrotnie występują wrogo przeciwko PRL*⁵⁰.

W ramach inwigilacji duchowieństwa Powiatowy Urząd ds. Bezpieczeństwa Publicznego w Płocku w 1956 r. prowadził dziewięć spraw dotyczących rozpracowania następujących księży *za wrogi stosunek do ustroju*: ks. Józefa Manisty, krypt. sprawy „Judasz”; ks. Feliksa Godlewskiego, krypt. sprawy „Kanonik”; ks. Stanisława Chomiuka, krypt. sprawy „Fanatyk”; ks. Józefa Jankiewicza, krypt. sprawy „Wierny”; ks. Jerzego Kozłowskiego, krypt. sprawy „Kaznodzieja”; ks. Aleksandra Strużyńskiego, krypt. sprawy „Ciekawy”; ks. Józefa Batoga, krypt. sprawy „Benedykt”; ks. Pawła Orłowskiego, krypt. sprawy „Kapelan” i ks. Henryka Markuszewskiego, krypt. sprawy „Watykan”⁵¹.

2. Aparat bezpieczeństwa wobec Kurii Diecezjalnej, Wyższego i Niższego Seminarium Duchownego w Płocku

Struktury komunistycznego aparatu bezpieczeństwa, które były odpowiedzialne za inwigilację i zwalczanie Kościoła katolickiego w diecezji płockiej, szczególnie zainteresowanie przejawiały działalnością biskupów płockich: biskupa Tadeusza Pawła

⁴⁵ J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki...*, dz. cyt. s. 96.

⁴⁶ AIPN, 0206/125/CD/1, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 3 IV do dn. 2 V 1951 r., Płock 2 V 1951 r., s. 193.

⁴⁷ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 IX do dn. 1 X 1951 r., Płock 1 X 1951 r., s. 280.

⁴⁸ Tamże, 0206/126/CD/1, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za miesiąc sierpień 1953 r., Płock 3 IX 1953 r., s. 34.

⁴⁹ Tamże, Sprawozdanie PUdsBP w Płocku za III kwartał 1956 r., Płock 29 IX 1956 r., s. 318.

⁵⁰ Tamże, 0201/57, Postanowienie o założeniu teczki zagadnieniowej na świecki kler katolicki, Płock 30 VIII 1955 r., k. 3.

⁵¹ Tamże, 0206/126/CD/1, Wykaz spraw prowadzonych przez PUdsBP w Płocku [Płock 1956 r.], s. 333.

Zakrzewskiego⁵², ordynariusza diecezji płockiej oraz biskupa Piotra Dudźca⁵³, sufragana diecezji. Oprócz biskupów przedmiotem zainteresowań ze strony bezpieczeństwa została objęta Kuria Diecezjalna oraz Wyższe i Niższe Seminarium Duchowne w Płocku.

Inwigilowana przez UB Kuria Diecezjalna w Płocku nosiła w dokumentach bezpieczeństwa kryptonim „Credo Centrum”⁵⁴.

We wrześniu 1953 r. Wydział XI WUBP w Warszawie przeprowadził dokładne rozpoznanie i analizę działalności biskupów płockich, Kurii Diecezjalnej oraz Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. W sporządzonym dokumencie dokonano oceny osób pracujących w najważniejszych instytucjach diecezjalnych stwierdzając, że:

Po wyzwoleniu Polski członkowie kapituły katedralnej, księża kurialiści, biskupi, profesorowie Seminarium Duchownego posiadali kontakty z przedstawicielami ambasad państw imperialistycznych, wykorzystując w tym celu oficjalną działalność „Caritasu”, a ostatnio wg niezupełnie potwierdzonych danych utrzymują te kontakty w sposób zakonspirowany. W roku 1946–47 r. w okresie przedwyborczym wg niesprawdzonych danych przedstawiciele kurii mieli kontakty z działaczami nielegalnej organizacji WIN. Na kierowniczych stanowiskach w kapitule katedralnej, kurii biskupiej i Sem. Duchownego pracują księża znani ze swego negatywnego, a nawet wrogiego stosunku do Polski Ludowej, za co niektórzy z nich zostali niedopuszczeni do ślubowania, zgodnie z Dekretem z dnia 9.02.1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk w kościołach⁵⁵.

⁵² Tadeusz Paweł Zakrzewski (1883–1961). Święcenia kapłańskie przyjął w 1906 r. Kapelan arcybiskupów poznańskich i gnieźnieńskich Edwarda Likowskiego i Edmunda Dalbora. Redaktor diecezjalnych pism katolickich, kanonik kapituły poznańskiej. W latach 1928–1938 rektor Papieskiego Instytutu Polskiego w Rzymie. W latach 1938–1946 biskup pomocniczy diecezji łomżyńskiej. W latach 1946–1961 ordynariusz diecezji płockiej. Członek Komisji Mieszanej przedstawicieli rządu i Episkopatu Polski (M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji płockiej*. *Wiek XX*, t. 1, cz. 1, Płock 2007, s. 7-14).

⁵³ Piotr Dudziec (1906–1970). Święcenia kapłańskie przyjął w 1932 r. Wikariusz parafii Zegrze, a następnie Płock. W czasie okupacji niemieckiej administrator parafii Węgrzynowo. Aresztowany, a następnie więziony w niemieckim obozie koncentracyjnym w Działdowie. Po uwolnieniu znalazł się na terenie diecezji kieleckiej, gdzie od I 1945 r. pełnił funkcję kanderza kurii kieleckiej. W 1947 r. powrócił do Płocka, gdzie był kanonikiem kapituły katedralnej, pracownikiem Kurii Diecezjalnej i profesorem Seminarium Duchownego. W latach 1950–1970 biskup sufragan diecezji płockiej (Tamże, s. 150-156).

⁵⁴ J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki...*, dz. cyt. s. 104.

⁵⁵ AIPN, 01283/1000/CD, Streszczenie materiałów i plan

Biskup Tadeusz Paweł Zakrzewski objął rządy w diecezji płockiej 29 maja 1946 r., dzień później odbył się jego ingres⁵⁶. W dokumentach aparatu bezpieczeństwa z drugiej połowy lat 40. i pierwszej połowy lat 50., biskupa Zakrzewskiego określano jako wrogo ustosunkowanego do ustroju Polski Ludowej. Bezpieka zebrała szereg informacji i charakterystyk dotyczących jego działalności, które w większości pochodziły od jej agentów i informatorów wywodzących się z duchowieństwa, jak i osób świeckich. I tak np.:

Źródło „Nowak” z dnia 30.V.1949 r. podaje, że b-p Zakrzewski Tadeusz znanymi tylko jego drogami poufnymi przesyła korespondencje Episkopatu do Watykanu. Ponadto źródło „Nowak” podaje, że b-p Zakrzewski jest jednym z wytrawnych agentów wywiadu Watykańskiego. Przed wojną przebywał 10 lat w Rzymie i posiada tam b. [bardzo] szerokie znajomości.

Źródło „Cichy” podaje, [...] że bp Zakrzewski po wyzwoleniu Polski utrzymywał kontakty z czł. org. WiN i zapewniał ich, że w wyborach duchowieństwo poprze org. WiN i PSL-mikołajczykowskie.

Źródło „Wojewoda” [...] podaje, że bp T. Zakrzewski na konferencji w Płocku odczytał list kardynała Sapięhy i prymasa Wyszyńskiego z dnia 16.II.1952 roku kierowany do Prezydenta Bolesława Bieruta. Następnie płacząc omówił zagadnienia rzekomej walki Rządu PRL z religią. Działalność „Caritasu” w obecnym stanie nie uznał i polecił księżom by żadnych darów z „Caritasu” nie przyjmowali.

Źródło „Pimlakaj” z dnia 17.08.1950 r. podaje, że doręczył pismo jakie bp Zakrzewski skierował do jednego z postępowych księży Ks. Nowaka Stefana. W piśmie tym bp Zakrzewski straszy Ks. Nowaka i zabrania mu pisania artykułów do pisma „Głos Kapłana” i „Ksiądz Obywatel”.

Źródło „Pimlakaj” z dnia 29.06.1952 r. podaje, że bp Zakrzewski podpisał porozumienie z Rządem PRL lecz praktycznie tłumi ruch księży patriotów w trojaki sposób 1/szerząc o tych ks. płotki i bzdury, 2/ szykanuje ich na każdym miejscu gdzie się da, 3/ zaraża kleryków duchem krytyki tego wszystkiego co robi Polska Ludowa, klerycy stają się ekspozyturą budzenia nieprzychylnych nastrojów wobec księży patriotów z diecezji płockiej.

opracowania członków kapituły, pracowników kurii biskupiej i Seminarium Duchownego w Płocku, Wydział XI WUBP w Warszawie, Warszawa 25 IX 1953 r., s. 256.

⁵⁶ M.M. Grzybowski, *Tadeusz Paweł Zakrzewski. Biskup płocki 1946–1961*, Płock 2011, s. 41.

Źródło „Krzysztof” z dnia 17.12.1952 r. podaje, że bp Zakrzewski na jednej z odpraw księży parafii Małużyn pow. Ciechanów powiedział, że jest w obawie przed aresztowaniem, dlatego nie wypowiedział się.

PUBP Płock z dnia 28.10.1952 r. podaje w meldunku, że Przewodniczący MRN w Płocku przeprowadził rozmowę z bp Zakrzewskim jak on ustosunkuje się do wyborów i czy nie zaapelowałby do wiernych by swymi głosy oddali na kandydatów Frontu Narodowego. Bp Zakrzewski oświadczył, że on głosował nie będzie na posłuch Frontu Narodowego, gdyż są to wrogowie jego i wiary katolickiej. [...]

Źródło „Wanda” w doniesieniu swym podaje, że bp Zakrzewski zabronił podległym sobie księżom brania udziału w jakichkolwiek akcjach społecznych, oraz podpisania Apelu Pokoju. [...] Odnośnie dekretu z dnia 9.II.1953 roku bp Zakrzewski Tadeusz w rozmowie z Przewodniczącym Woj. Rady Narodowej powiedział, że on nie może pogodzić się z tym, że Dekret jest krępujący dla niego i on będzie stał w obronie tych księży, a księża patrioci łamią dyscyplinę kościelną swym zachowaniem⁵⁷.

W konkluzji charakterystyki osoby biskupa Zakrzewskiego z września 1953 r. stwierdzono następująco:

W toku dotychczasowego rozpracowania bpa Zakrzewskiego Tadeusza uzyskane materiały wskazują na to, że bp Zakrzewski wrogo jest ustosunkowany do obecnej rzeczywistości, posiada b.[bardzo] rozległe kontakty z zagranicą i w kraju, cieszy się dużym zaufaniem wśród hierarchii kościelnej, gdyż z ramienia episkopatu polskiego brał udział w pracach komisji porozumiewawczej między Rządem PRL a episkopatem.

W analogicznym tonie bezpieczeństwa oceniała osobę i działalność biskupa Piotra Dudźca:

[...] należy stwierdzić, że ks. bp Dudziec jest zdecydowanym wrogiem Polski Ludowej, negatywnie ustosunkowany do księży patriotów, utrzymuje kontakty z przedstawicielami ambasad państw imperialistycznych i czł. org. NSZ, jest podejrzany o utrzymywanie kontaktów z obcym wywiadem⁵⁸.

⁵⁷ AIPN, 01283/1000/CD, Streszczenie materiałów i plan opracowania członków kapituły, pracowników kurii biskupiej i Seminarium Duchownego w Płocku, Wydział XI WUBP w Warszawie, Warszawa 25 IX 1953 r., s. 260-261.

⁵⁸ Tamże, s. 263.

Spośród księży kurialistów do najbardziej zdecydowanych przeciwników systemu komunistycznego bezpieczeństwa zaliczała ks. Stanisława Figielskiego, wikariusza generalnego diecezji płockiej oraz ks. Wacława Jezuska, rektora WSD i byłego kanclerza Kurii Diecezjalnej w Płocku, tak oto ich charakteryzując:

Ks. Figielski nie zezwalał księżom patriotom brania udziału w pracach społecznych, a gdy się do niego zwracali z prośbą o przydzielenie innego księdza na zastępstwo na okres, gdy któryś z nich miał do wykonania pracę społeczną stanowczo odmawiał. W rozmowie z jednym z księży, który prosił o przydzielenie innego księdza na zastępstwo, ponieważ jedzie na Zjazd – powiedział, „niech ksiądz weźmie się za pracę w parafii”. „Pojedzie ksiądz oddawać hołd Stalinowi”. Ksiądz Figielski w dniu 26.10.1952 roku poszedł sam do lokalu wyborczego gdzie wziął kartkę z kandydatami na posłów, popatrzył na nią, wziął ołówek i jawnie na oczach całej Komisji Wyborczej poskreślał wszystkie nazwiska kandydatów, poczym kartkę tą rzucił do urny⁵⁹. [...]

Ks. Jezusek jest zdecydowanym wrogiem obecnego ustroju, żywi głęboką nienawiść do wszystkiego co postępowe, a obecnie będąc na stanowisku rektora Sem. Duch. w Płocku wychowuje uczniów w duchu wrogim dla Polski Ludowej. Posiada b. szerokie kontakty tak na terenie kraju, jak i zagranicą. [...] Ks. Jezusek w pierwszych latach po wyzwoleniu oficjalnie faworyzował nielegalne organizacje i nawoływał do oporu w stosunku do władzy ludowej. Kontaktował się z b.[byłymi] obszarnikami, u których cieszył się zaufaniem. Ks. Jezusek jest agentem bpa Zakrzewskiego, zbiera dane o księżach postępowych i donosi biskupowi [...]⁶⁰.

Działaniami represyjnymi ze strony władz komunistycznych było dotknięte Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku od samego początku istnienia systemu komunistycznego na terenie pow. płockiego. W kwietniu 1945 r. Starostwo Powiatowe w Płocku przesało pismo do Kurii Diecezjalnej, w którym informowano o przejściu przez państwo letniska seminaryjnego „Antoniówka”, które było własnością płockiego Seminarium Duchownego od 1927 r. W wyniku interwencji Kurii Diecezjalnej u władz centralnych w Warszawie decyzją Powiatowej Rady Narodowej w Płocku w tej sprawie została unieważniona⁶¹.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Tamże, s. 264-265.

⁶¹ Władze komunistyczne przejęły letnisko kilkanaście lat później, w 1962 r., w okresie rządów ekipy Władysława

Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku, podobnie, jak i inne instytucje diecezjalne, było przedmiotem działań obserwacyjnych i rozpoznawczych ze strony aparatu bezpieczeństwa. We wrześniu 1953 r. Wydział XI WUBP w Warszawie, tak oceniał działalność seminarium i księży, którzy byli w nim kształceni:

Duża ilość z księży, którzy kształcili się przed wojną w Seminarium Duchownym, w okresie okupacji niemieckiej brała udział w działalności konspiracyjnej. Po wyzwoleniu Polski angażowali się do współpracy z terrorystycznymi bandami NSZ i WiN, oraz wrogo występowali z ambon p-ko [przeciwko] Polsce Ludowej. Seminarium Duchowne po wyzwoleniu Polski, przyjmowało na studia skompromitowanych swoją wrogą działalnością p-ko Polsce Ludowej, którzy nie byli dopuszczeni do studiów na wyższych uczelniach państwowych, synów kułaków itp. Tym samym Seminarium stało się wylęgarnią wykształconych wrogów Polski Ludowej⁶².

W dalszej części dokumentu dokonano charakterystyki kadry dydaktycznej seminarium stwierdzając, że:

Kolegium profesorskie Seminarium Duchownego w Płocku również znane jest ze swego wrogiego stosunku do Polski Ludowej, a rektor Seminarium Duchownego [ks. Wacław Jezusek] znany jest jako jeden z aktywniejszych wrogów, który nadaje ton studiom Seminarium w wychowaniu od strony pol. [politycznej] alumnów. Profesorowie tegoż seminarium posiadają kontakty z przedstawicielami obcych ambasad, obecnie utrzymują korespondencję i kontakty z zagranicą, które noszą wybitnie podejrzane cechy i zachodzi podejrzenie, że tą drogą mogą uprawiać szpiegostwo. Paczki jakie są nadawane z zagranicy przychodzą na adresy rodzin alumnów, mimo że są one przeznaczone na Seminarium⁶³.

Jak wynika z powyższego dokumentu oprócz księży, którzy byli zatrudnieni w Wyższym i Niższym Seminarium Duchownym, inwigilacji poddano

również świeckich wykładowców Niższego Seminarium Duchownego: Jerzego Piaska, Natalię Jezior-ską, Henryka Pniewskiego i Marię Fangor.

Wydział XI WUBP w Warszawie, analizując we wrześniu 1953 r. materiały operacyjne dotyczące członków kapituły katedralnej, księży pracujących w kurii i profesorów Seminarium Duchownego w Płocku ocenił, iż księża ci tworzą dwa przeciwstawne sobie obozy: *obóz postępowy i obóz wrogich księży*. Według rozpoznania funkcjonariuszy tego wydziału materiały, którymi dysponowali nie wskazywały na to, żeby między tymi duchownymi istniały jakieś konflikty i nieporozumienia. Do obozu tzw. wrogich księży zaklasyfikowano biskupów Tadeusza Zakrzewskiego i Piotra Dudźca oraz księży: Stanisława Tenderendę, Ludomira Lissowskiego, Wacława Jezuska, Stanisława Figielskiego i Jana Gołaszewskiego. Określono ich mianem *wytrawnych rozbijaczy wszystkiego co postępowe w Polsce Ludowej*, a ich tzw. wroga działalność miała przejawiać się w bojkotowaniu zarządzeń władz PRL. Wobec obydwu biskupów oraz księży Figielskiego i Jezuska, dodatkowo wysuwano podejrzenie o współpracę z podziemiem i obcym wywiadem. Do obozu tzw. księży postępowych zaklasyfikowano księży: Piotra Konteckiego, Ignacego Marciniaka, Leona Pomaskiego, Czesława Pacuszkę i Seweryna Wyczałkowskiego. Według opinii Wydziału XI WUBP w Warszawie wymienieni kapłani byli *cichymi zwolennikami pełni podziwu i uznania dla szybkiego tempa budowy i rozbudowy Polski Ludowej*⁶⁴.

Podobne oceny i opinie o tzw. wrogiej działalności kleru odnoszące się do najważniejszych płockich instytucji diecezjalnych i osób z nimi związanych, występują w dokumentach aparatu bezpieczeństwa wytworzonych w późniejszych latach, po 1956 roku⁶⁵.

Pod koniec września 1955 r. funkcjonariusze PUdsBP w Płocku opracowali „Plan operacyjnych przedsięwzięć dotyczących rozpracowania wrogiej części kleru kurialnego i profesorów Seminarium Duchownego w Płocku”, w którym zaznaczono, że *w kurii diecezjalnej oraz w Seminarium Duchownym w Płocku uplasowała się grupa księży na czele z ordynariuszem Zakrzewskim Tadeuszem, którzy są wrogo ustosunkowani do PRL*⁶⁶.

Oznaczało to, że płocka bezpieka przystąpiła do systematycznego prowadzenia i wzmacniania inwigilacji Kościoła katolickiego na podległym jej

Gomułki. Szerzej na ten temat zob.: W. Graczyk, *Wyższe Seminarium Duchowne w latach 1865–2010* [w:] *Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku 1710–2010*, red. W. Graczyk, Płock 2010, s. 80–81; M.M. Grzybowski, M. Piotrowski, „Antoniówka”. *Letnisko Płockiego Seminarium Duchownego 1926–1962*, Płock 2000, s. 67–72.

⁶² AIPN, 01283/1000/CD, Streszczenie materiałów i plan opracowania członków kapituły, pracowników kurii biskupiej i Seminarium Duchownego w Płocku, Wydział XI WUBP w Warszawie, Warszawa 25 IX 1953 r., s. 257–258.

⁶³ Tamże, s. 258.

⁶⁴ Tamże, s. 283.

⁶⁵ N. Wójtowicz, *Biskupi płocki w dokumentach sprawy obiektowej „Credo”* [w:] *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. Dziurok, Warszawa 2009, s. 197.

⁶⁶ Tamże.

terenie. W dokumencie tym funkcjonariusze płockiej bezpieki określili cele pracy operacyjnej związane z inwigilacją najważniejszych osób duchownych i instytucji diecezjalnych:

1. Otoczyć poprzez agenturę, obserwację zewnętrzną wszystkich księży uprawiających wrogą działalność w celu ustalenia osób świeckich będących w powiązaniu z Kurią Diecezjalną w Płocku, poprzez które wrogie kler kurialny może oddziaływać w dogodny sobie sposób na społeczeństwo.

2. Rozpoznać sytuację wewnętrznego życia kurii i Seminarium Duchownego w Płocku, by na podstawie tej zapewnić sobie zdobycie informacji odnośnie nastawień i zamierzeń kurii.

3. Przystąpić do ustalenia osób świeckich powiązanych z kurią w Płocku, spośród których typować kandydatów do werbunku, a następnie wszcząć ich opracowanie.

4. Dla właściwego wykorzystywania istniejącej już agentury, jak również i nowo zawerbowanej po zagadnieniu rozpracowania wrogiej grupy księży z kurii i Seminarium Duchownego w Płocku zapewnić sobie właściwe miejsce odbywania spotkań, w wyniku czego zachodzi konieczność zdobycia lokali kontaktowych⁶⁷.

31 marca 1956 r. Wydział VI WUdsBP w Warszawie wszczął śledztwo dotyczące rzekomej działalności w Kurii Biskupiej w Płocku grupy antypaństwowej. Decyzję o rozpoczęciu śledztwa uzasadniano w następujący sposób:

[...] na przestrzeni ostatniego okresu na terenach podległych diecezji płockiej organizowana jest wroga działalność zmierzająca do politycznej izolacji postępowego ruchu katolickiego katolików, przy czym formy i metody

⁶⁷ Cyt. za: J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki...*, dz. cyt., s. 146

działalności przybrały obecnie charakter zorganizowanej ofensywy przeciwko Komisji Duchownych i Świeckich Działaczy Katolickich przy Froncie Narodowym. Typowym przejawem dywersji politycznej wobec księży skupionych przy Froncie Narodowym jest działalność biskupa ordynariusza diecezji płockiej Pawła Zakrzewskiego i jego zaufanych księży, prałata i członka kapituły pułtuskiej ks. Franciszka Kuligowskiego, profesora Seminarium Duchownego ks. Wacława Jezuska, ks. Bogusława Skwarskiego i innych. [...] Posiadane materiały wskazują, że reakcyjni księża rozpowszechniają wrogą propagandę, że rząd Polski Ludowej dąży do zorganizowania w Polsce Kościoła narodowego. Polska będzie siedemnastą republiką, podkreślając, że marksizm zniszczył religię w Rosji i dąży do jej zniszczenia w Polsce. [...] Z uwagi na to, że działalność ta wymierzona jest przeciwko działaczom Frontu Narodowego, koniecznym jest wszczęcie śledztwa w tej sprawie celem ujawnienia faktycznych sprawców oraz organizatorów i udokumentowania ich wrogiej działalności⁶⁸.

Faktycznym powodem wszczęcia śledztwa było przejęcie przez funkcjonariuszy Wydziału „W” WUdsBP, zajmującego się wyrywkową kontrolą korespondencji dwóch anonimowych listów, których adresatami było kilkunastu księży z diecezji płockiej. W listach tych był zawarty apel krytykujący księży, którzy współpracowali z władzami komunistycznymi, działając w ruchu „księży-patriotów”. 30 czerwca 1956 r. oficer WUdsBP w Warszawie, prowadzący śledztwo, ppor. Kazimierz Laskowski umorzył je stwierdzając, że nie zdołano wykryć sprawców anonimów i nie ma możliwości ustalenia ich, ani też nie ujawniono nowych materiałów, które by wskazywały na dalszą przestępczą działalność tych księży⁶⁹.

Dokończenie w następnym numerze.

⁶⁸ Tamże, s. 151-152

⁶⁹ Tamże, s. 153

FUNCTIONINGS OF COMMUNIST AUTHORITIES TOWARDS THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN THE PŁOCK DISTRICT IN THE YEARS 1945-1956 (SELECTED ASPECTS). PART I

Summary

The present article is describing action communist authorities conducted which against the Roman Catholic Church in the Płock district in years 1945-1956. In the article the special stress was put for characterizing the role of the security service in the fight with the Roman Catholic Church. The totalitarian communist regime took action being aimed at removing the Church from the public sphere. In spite of applying coercive various actions, the Roman Catholic Church survived throughout this difficult period and emerge victorious from the struggle with the Communist system.

Keywords: the state-Church relations, Stalinism, Płock district, Płock